

ÖMER'İN BAHTİYÂR-NÂME ADLI ESERİNİN YAZMA NÜSHASI ÜZERİNE TESPİTLER

FINDINGS ON THE WRITTEN COPY OF ÖMER'S BAHTİYAR-NÂME

Doç. Dr. Erdem SARIKAYA

Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yozgat, Türkiye

ORCID ID: 0000-0001-8402-5085

Cite As: Sarıkaya, E. (2021). "Ömer'in Bahtiyâr-Nâme Adlı Eserinin Yazma Nüshası Üzerine Tespitler", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(53): 3154-3165.

ÖZET

İslami edebiyatlarda, On Vezir Hikâyesi olarak da bilinen Bahtiyâr-nâme, Türk edebiyatında XIV. yüzyıldan itibaren görülür. Manzum veya mensur olarak kaleme alınan bu eserlere Sindbad-nâme'nin kaynaklık ettiği kabul edilir. Manzum olarak kaleme alınan Bahtiyâr-nâmelerden bir tanesi, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. Eser, Ömer b. Yahya Beg b. Mir-i 'âlem'e aittir. Mesnevi nazım şeklinin özelliklerini gösteren eserde, yer yer gazel nazım şekliyle yazılmış şiir parçaları da yer alır. Eserin tamamı, 2429 beyittir. Haramiler tarafından büyüülen Bahtiyâr'ın hükümdar Âzâdebaht ile tanışması, onun yanında devlet görevine alması, bir gece hükümdarın tahtında uyuması ve bu hâlde hükümdar tarafından yakalanması üzerine idamını geciktirmek amacıyla her gün duruma uygun bir hikâye anlatması eserin olay halkalarını oluşturur. Eser, edebî açıdan olduğu kadar dil ve imla özellikleri açısından da incelenmeye değerdir. Bu çalışmada, İstanbul Arkeoloji Müzesi kütüphanesinde kayıtlı olan Bahtiyâr-nâme nüshası; fiziksel özellikleri, müellifi, ismi, yazılma sebebi, yazıldığı dönem, dil-imla özellikleri, şekil özellikleri, beyit sayısı ve bölümleri gibi başlıklar altında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk Edebiyatı, Mesnevi, Bahtiyâr-nâme

ABSTRACT

In Islamic literature, Bahtiyar-nâme, also known as the Story of the Ten Viziers, is seen from the turn of the XIV. century. Sindbad-nâme is considered to be the source of these works written in verse or prose. One of the Bahtiyâr-nâmes written in verse is today registered in the Library of the Istanbul Archeology Museum. The work belongs to Omar b. Yahya Beg b. Mir-i 'âlem. In the work, which shows the characteristics of mesnevi verse, there are also parts of poetry written in ghazal verse. The entire work consists of 2429 couplets. The fact that Bahtiyar, who was brought up by the thieves, met the ruler Âzâdebaht, took him to a state job with him, slept on the throne of the ruler one night, and in this state, telling a story every day in order to delay his execution after he was caught by the ruler, constitutes the event circles of the work. The work is worth examining in terms of language and orthographic features as well as in terms of literature. In this study, the copy of Bahtiyâr-nâme registered in the library of the Istanbul Archeology Museum; It will be examined under titles such as its physical features, author, name, reason for writing, the period in which it was written, language-spelling features, morphological features, number of couplets and sections.

Key words: Classical Turkish Literature, Masnawi, Bahtiyâr-nâme

1. GİRİŞ

Bahtiyâr-nâme, İslami edebiyatlarda On Vezir Hikâyesi olarak da bilinir. Arap edebiyatında, en eski Bahtiyâr-nâme çevirisi 'Acâ'ibü'l-baht fî kıssati'l-ihdâ ve'l-aşer vezîran mâ-cerâ lehüm ma'a İbni'l-Mülki'l-Âzâdebaht adını taşır. Eserin Fars edebiyatındaki ilk tercümesi ise Şemseddin Muhammed b. Ali Dekâyikî-yi Mervezi'ye nispet edilen Lüm'atü's-sirâc li-hazreti't-tâc'tır. XII. asırda kaleme alınan bu eser, Semerkand hükümdarı Tâceddin Mahmud b. Muhammed Abdülkerim adına yazılmıştır (Köprülü, 1970: II/ 241). Eserin Pehlevî diliyle yazılan aslı ise günümüze ulaşmamıştır (Tokmak, 1991: 524).

Fuad Köprülü'nün tespitlerine göre Bahtiyâr-nâme, Türk edebiyatına ilk olarak XIV. asırda tercüme olarak kazandırılır (Köprülü, 1970: II/ 242). Bahtiyâr-nâme başlıklı bu eserlerin manzum veya mensur olarak yazıldıkları görülür. Mensur olarak yazılmış en eski Bahtiyâr-nâme örneği Mansur Bahşi'ye aittir. Bu nüsha; XV. asırda, Doğu Türkçesiyle ve Uygur harfleriyle yazılmıştır (Thury, 1331: IV/ 90). Başka mensur örnekleri de olan Bahtiyâr-nâme'ye Sindbad-nâme'nin kaynaklık ettiği, bu eserin Bahtiyâr-nâme'ye model olduğu kabul edilir (Deny, 1934: IV/ 284; Ateş, 1948: 1; Kutluk, 1949: III-IV/ 352). Ancak her iki eserdeki benzerlik sadece motif ve teknik yapıyla sınırlıdır. Bununla beraber Bahtiyâr-nâme'nin Binbir Gece Hikâyeleri'nden kaynağını alıp müstakil bir eser durumuna geldiğini kabul eden görüş de yazma nüshalarla desteklenmemektedir (Kavruk, 1998: 32).

Bugünkü bilgilerimize göre Anadolu sahasında manzum olarak yazılmış ilk Bahtiyâr-nâme örneği ise XIV. asır şairlerinden Pir Mahmûd b. Pir Alî'ye aittir (Sevinçli, 1992). Eserin olay örgüsünü kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Sistân ülkesinin Âzâdebaht isminde adaletiyle meşhur aynı zamanda cömert bir hükümdarı vardır. Âzâdebaht, komutanının kızına âşık olup onunla evlenir. Bu evliliğe razı olmayan komutan, askerlerini toplayarak saraya hücum eder ve tahtı ele geçirir. Bu durumu gören Âzâdebaht, eşini de alarak saraydan gizlice kaçır. Yolda, bir kuyu kenarında dururlar. Bu sırada, Âzâdebaht'ın eşi doğum yapar. Aralarında geçen çeşitli konuşmalardan sonra Âzâdebaht ve eşi, çocuklarını kuyunun kenarında bırakarak yola devam ederler. Kirmân ülkesine ulaşan Âzâdebaht ve eşi, burada bir süre hükümdarın misafiri olurlar. Daha sonra Âzâdebaht, Kirmân hükümdarının da yardımıyla düşmanını yenerek tekrar ülkesine hâkim olur.

Âzâdebaht ve eşinin kuyu kenarında bıraktıkları çocuğu haramiler bulur. Ona Hudâdâd adını verirler. Haramilerin yanında büyüyen Hudâdâd, haramilik mesleğini öğrenir. Bir defa yakalansa da tövbe edip kurtulur. Bir kervan ile Sistân ülkesine gelen Hudâdâd, hükümdara getirdiği eşyaları takdim ettiği sırada hükümdar tarafından beğenilir. Âzâdebaht, Hudâdâd'ın yanından gitmesini istemez. Onun adını Bahtiyâr'a çevirir. Kendisine devlet görevi verir. Âzâdebaht'ın vezirleri ise Hudâdâd'ın devlet görevindeki yükselişini kıskanırlar.

Bahtiyâr, bir gün işret meclisinin ardından gizli bir yol vasıtasıyla hareme girer ve sarhoş bir hâlde hükümdarın tahtı üzerinde uyuyakalır. Sabah, bu hâli gören hükümdar, Bahtiyâr'ı hapsedir. Âzâdebaht'ın vezirleri ise Bahtiyâr'ın idam edilmesini isterler. Bahtiyâr, içinde olduğu durumun bezirganın hâline benzediğini söylediğinde Âzâdebaht, merak edip Bahtiyâr'dan hikâyeyi kendisine anlatmasını ister. Eserin birinci meclisini oluşturan hikâyenin konusu şöyledir:

Basra şehrinde yaşayan bir tacir vardır. Bu tacir, bir gün her şeyini kaybeder. Deniz seferinde kazancın olduğunu düşünür. Bir gemiye biner ve denize açılır. Yolculuk sırasında gemi batır. Tacir ise kurtularak bir şehre varır. Bu şehrin hükümdarı, önce tacire yakınlık gösterir. Ancak bir süre sonra tacir, hırsızlıkla suçlanır ve şehirden kovulur. Karşılaştığı dalgıçlar, tacire beş inci verirler. Ancak yol arkadaşı olduğu haramiler, tacirin elindeki incilerden üçünü alırlar. Tacir, bir şehre ulaşır. Burada, elindeki incileri satmaya çalışırken tutuklanır. Bir süre sonra talihinin de yardımıyla suçsuzluğu anlaşılan tacir, hazinedar olur. Bir gün hazine odasında otururken duvardaki bir delikten bakıp hükümdarın yatak odasını görür. Hükümdar ise delikten bakanın gözlerinin şişle çıkarılmasını emreder. Bu nedenle tacir, gözlerini kaybeder. Bahtiyâr, hükümdardan sabretmesini, acele etmemesini ister. Bunun üzerine Âzâdebaht, Bahtiyâr'ı tekrar zindana gönderir.

İkinci vezirin isteği üzerine Bahtiyâr, tekrar hükümdarın huzuruna getirilir. Bahtiyâr, bu sefer kuyumcunun hikâyesini anlatır. Eserin ikinci meclisini oluşturan hikâyenin konusu şöyledir:

Bir hükümdara nedim olan bir kuyumcu, yıllarca evinden uzak kalır. Hükümdar, kuyumcunun yanından ayrıлып ailesini görmeye gitmesi için izin vermez. Bunun üzerine kuyumcu, bir mektup yazarak eşini yanına çağırır. Onu karşılamaya gider. Bu sırada, iki çocuk görür. Düşürmüş olduğu altınlarını bu çocukların aldığını düşünerek onları suya atar.

Suya atılan bu iki çocuk, Tanrı'nın yardımıyla kurtulur. Bir tanesini hükümdar, diğerini ise hırsızlar bulur. Kuyumcu, kendi çocuğunu hırsızlardan satın alır. Diğer çocuğu ise hükümdar, evlat edinir. Bir süre sonra hükümdarın vefat etmesi üzerine bu çocuk, tahta çıkar. Kuyumcunun haramilerden satın aldığı çocuk ise bilmeden babası gibi kuyumcu olur. İki kardeş, karşılaşırlar. Hükümdar, kardeşi olduğunu bilmeden onu yanında tutar.

Hükümdarın sarhoş hâlde uyuduğu bir gece kardeşi, onu korumak için elinde kılıç tutarak bekler. Bu sırada vezirler, kuyumcunun hükümdarı öldürmek istediğini söyleyerek onu idam ettirmek isterler. Hükümdar, acele etmeden sabreder. Sonunda gerçek anlaşılır. Hikâyeyi anlatmayı bitirmesinin ardından Bahtiyâr, tekrar zindana gönderilir.

Üçüncü vezirin isteğiyle Bahtiyâr, tekrar huzura getirilir. Bahtiyâr, Âzâdebaht'ın huzuruna geldiğinde içinde bulunduğu hâlin Ebû Sâbir'in durumuna benzediğini söyler. Bunun üzerine hükümdar, Bahtiyâr'dan o kişinin hikâyesini anlatmasını ister. Eserin üçüncü meclisini oluşturan hikâyenin konusu şöyledir:

Ebû Sâbir, sabır sahibi bir kişidir. Eşi ve çocuklarından ayrılan Ebû Sâbir, birçok çileler çeker. Daha sonra hükümdar olur. Eşi ve çocuklarına kavuşur. Hikâyenin sonunda Bahtiyâr, hükümdarın emriyle tekrar zindana gönderilir.

Dördüncü vezirin isteğiyle Bahtiyâr, huzura getirilir. Bahtiyâr, hükümdarın huzurunda bulunduğu sırada, içinde bulunduğu hâlin Ebû Tamâm'ın durumuna benzediğini söylemesi üzerine Âzâdebaht, o kişinin hikâyesini anlatmasını ister. Eserin dördüncü meclisini oluşturan hikâyenin konusu şöyledir:

Ebû Tamâm, bir hükümdarın anlayış sahibi veziridir. Hükümdarın malına canına kastetmesi üzerine Ebû Tamâm, kaçarak bir başka hükümdarın nedimi olur. Bu hükümdarın vezirleri, Ebû Tamâm'ı kıskanıp bir hile düzenlerler. Çin fağfurunun çok güzel bir kızı vardır. Fağfur, kızını istemek için kendisine gönderilen elçileri öldürmektedir. Vezirlerin de yönlendirmeleriyle hükümdar, Çin fağfurunun kızını istemek için Ebû Tamâm'ı görevlendirir. Ancak Ebû Tamâm, Çin fağfurunun sarayında herhangi bir kötülüğe uğramaz. Bunun üzerine kıskançlıkları artan vezirler, kızın Ebû Tamâm'a âşık olduğunu iddia ederler. Hükümdar, öfkelenerek Ebû Tamâm'ı öldürür. Hikâyenin sonunda gerçeğin anlaşılması üzerine hükümdar, Ebû Tamâm'a hile düzenleyen vezirleri de idam eder. Bahtiyâr, hikâyeyi anlatmayı bitirir. Hükümdardan acele etmemesini, kendisine biraz süre vermesini ister. Bunun üzerine tekrar zindana gönderilir.

Beşinci vezirin aleyhinde konuşması üzerine Bahtiyâr, huzura getirilir. Hükümdardan Halep hükümdarının oğlu gibi acele etmemesini ister. Bunun üzerine Âzâdebaht, o kişinin hikâyesini anlatmasını ister. Eserin beşinci meclisini oluşturan hikâyenin konusu şöyledir:

Halep şahının her konuda aceleci davranan bir oğlu vardır. Halep hükümdarı, Mısır sultanının kızını ister. Mısır sultanı, Halep hükümdarından iki yüz bin dinarı mehir olarak talep eder. Halep hükümdarı, kendisinden istenileni tamamlayabilmek için Mısır sultanından bir ay süre ister. Ancak oğlu, sabredemez. Mısır ülkesine giden bir tüccarı soymak istese de yakalanır. Mısır sultanı, sevdiği için bu çocuğu bağışlar. Onu damat olarak kabul eder. İşret meclislerinde zaman geçerken Halep hükümdarının oğlu, gelini görmek için bir delikten bakar. Gelin, bir yabancıyı baktığını düşünür ve şişle Halep hükümdarının oğlunun gözlerini kör eder. Bahtiyâr, hikâyesini anlatmayı bitirmesinin ardından tekrar zindana gönderilir.

Altıncı vezir, Bahtiyâr'ın idam edilmesini ister. Bunun üzerine Bahtiyâr, hükümdarın huzuruna gelir. İçinde bulunduğu hâlin Bihgürd'ün hikâyesine benzediğini söyler. Bunun üzerine Âzâdebaht, Bahtiyâr'dan Bihgürd'ün hikâyesini anlatmasını ister. Eserin altıncı meclisini oluşturan hikâyenin konusu şöyledir:

Bihgürd adında bir hükümdar vardır. Bir gün av sırasında bir şehzadenin attığı bir ok nedeniyle Bihgürd'ün kulağı kopar. Bihgürd, şehzadeyi önce öldürmek ister. Ancak daha sonra affeder. Yine bir gün av sırasında Bihgürd, bir geyiği takip eder. Onunla denize dalar. Bu sırada, fırtına çıkar. Dalgalar, hükümdarı bir sahile bırakır. Bir şehre gelen Bihgürd, burada hırsız diye yakalanır. Hükümdarın isteği ile Bihgürd, hapsedilir. Hikâyenin sonunda bu hükümdarın daha önce Bihgürd'ün kulağını okla koparan şehzade olduğu anlaşılır. Hikâyeyi anlatmayı bitiren Bahtiyâr, tekrar zindana gönderilir.

Âzâdebaht'ın yedinci veziri, Bahtiyâr'ın idam edilmesinde ısrar eder. Bunun üzerine Bahtiyâr, tekrar hükümdarın huzuruna gelir. Eserin yedinci meclisini oluşturan sabırla ilgili bir hikâye anlatır. Hikâyenin konusu, kısaca şöyledir:

Hükümdarlardan bir tanesi, Rum kayserinin kızını savaşa alır. Kızın daha önceki evliliğinden bir oğlu vardır. Kız, hasretine dayanamayarak oğlunu yanına köle olarak getirir. Onunla gizlice görüşür. Hükümdar ise aldatıldığını düşünür. Önce eşiyile birlikte kölenin idam edilmesini emreder. Daha sonra eşine kıyamaz ve onu idam ettirmekten vazgeçer. Kölenin cellada gerçeği anlatması üzerine onu da affeder. Hikâyenin sonunda durum, bir büyücü vasıtasıyla aydınlanır. Hikâyenin bitmesinin ardından Bahtiyâr, tekrar zindana gönderilir.

Sekizinci vezir, Bahtiyâr'ın asılmasını ister. Bahtiyâr, hükümdarın huzuruna gelir. Eserin sekizinci meclisini oluşturan hikâyeyi anlatır. Hikâyenin konusu, kısaca şöyledir:

Bir hükümdarın iki veziri vardır. Bu vezirlerden bir tanesi diğerinin kızına âşık olur. Ancak kızla evlenemez. Bunun üzerine kızın güzelliğini hükümdara anlatır. Hükümdar, kızını zorla nikahlar ve babasını öldürür. Hükümdarın savaşta olduğu günlerde vezir, kızla temas kurmak ister. İsteğinin geri çevrilmesi üzerine vezir, kıza iftira atar. Kız, bir atın kuyruğuna bağlanıp kamçılanır. Tanrı'nın yardımıyla bu durumdan kurtulur. Hikâyenin sonunda, bir başka hükümdarın yardımıyla gerçek ortaya çıkar. İftira atan vezir, aynı şekilde cezalandırılır. Bahtiyâr, hikâyeyi bitirmesinin ardından tekrar zindana gönderilir.

Âzâdebaht'ın dokuzuncu veziri, Bahtiyâr'ın idam edilmesini ister. Bunun üzerine Bahtiyâr, hükümdarın huzuruna gelir. Eserin dokuzuncu meclisini oluşturan hikâyeyi anlatır. Hikâyenin konusu kısaca şöyledir:

Hicaz hükümdarının bir oğlu olur. Münecimler, hükümdarın ölümünün kendi oğlu elinden olacağını söylerler. Bunun üzerine hükümdar, bir kuyu kazdırır. Oğlunu orada bir daye ile bırakır. Bir gün avını kovalayan bir aslan kuyudan içeriye düşer. Çocuk, aslandan kurtulur. Bir harami tarafından bulunup yetiştirilir. Halkın elinde çaresiz kaldığı bir harami olur. Hükümdar, bu harami ile mücadele edip yaranılır. Ölmeden önce bu haraminin kendi oğlu olduğunu anlar.

Eserin son kısmında, Bahtiyâr'ı büyütmiş olan harami gelip olanları anlatır. Bunun üzerine Âzâdebaht, Bahtiyâr'ı affeder (Çelebioğlu, 1999: 96-98).

Çalışmamıza konu olan diğer bir manzum Bahtiyâr-nâme ise İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

2. İNCELEME

Bu bölümde, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 1022 numarada kayıtlı Bahtiyâr-nâme nüshası hakkındaki tespitlerimizi yedi alt başlık altında ele alacağız.¹

2.1. Yazma Nüshanın Tavsifi

Bahtiyâr-nâme'nin bu nüshası, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi 1022 numarada kayıtlı yazma içerisinde ve 1^b-84^b sayfa aralığında yer almaktadır. Eserin nüshadaki başlığı sayfanın tahrif olmasından dolayı eksiksiz okunamamaktadır. Kütüphane kataloglarında eserin müellifi, "Ömer bin Yahyâ Bekir bin Mir-i 'âlem" olarak kayıtlıdır. Her sayfada çift sütun ve 15 satır vardır. Eser, nesih hatla yazılmıştır.

Başlangıç:

Kim dükeli gencüñ ol miftâhıdır
Kâdir ü Vehhâb u Hayy u Sâhi'dür

Son:

İki kez kırk şan'atı bunda tamâm
Derc kıldum yirlü yirince be-nâm

2.2. Eserin Müellifi

Çalışmamıza konu olan Bahtiyâr-nâme mesnevisinin müellifi, Ömer isminde bir şairdir. Ömer, eserinde kendisi ve ailesi hakkında bilgiler verir. O, kendisini dua sahibi olarak nitelendirir ve adının Ömer olduğunu söyler.

Ben du'âlu kim adum-durur 'Ömer
Dün ü gün Hağ'dan cânım rahmet umar (b. 102)

Şairin doğum yeri ve tarihi hakkında bilgiye sahip değiliz. Ancak Ömer, eserinde kendisini Yahya Bey isminde bir kişinin oğlu olarak tanıtır. Ailesinin ise Mîr-i 'âlem olarak tanındığını yine onun ifadelerinden anlıyoruz.

Atam adı Yahyâ Beg oldı 'ayân
Ceddüm adı Mîr-i 'âlem nâm nişân (b. 103)

2.3. Eserin İsmi ve Yazılma Sebebi

Ömer, eserine Bahtiyâr-nâme ismini verdiğini açıkça ifade eder.

Bahtiyâr-nâme-durur adı bunun
Şıdğ-ıla diñle ki şâd ola canuñ (b. 142)

Şair, dünyada kendisinden sonra kalacak bir eser yazmayı düşünür. Kendisinden önce yazılmış hikâyeleri araştırır. Bu sırada, yazma bir eser içerisinde Bahtiyâr-nâme hikâyesini bulur. Bu hikâyeyi şiir olarak kaleme almayı ister. Bu sıkıntı içerisinde, bir süre kalır. Eserde, açıkça ifade edilmemekle beraber mükâşefe hâlindeyken bir dost, gelip kendisinden nazımla bir eser yazmasını ister. Ömer, Bahtiyâr-nâme'yi böyle bir yönlendirmeye kaleme alır.

Diledüm kim ben düzem bir hûş kitâb
Ol oğındukça ola baña sevâb

Düni gün bir dâsitân ister-idüm
Söylemege gülsitân ister-idüm
İstedüm çok bu cihânuñ kışşasın

¹ Ömer'in Bahtiyâr-nâme mesnevisinin yazma nüshası üzerinde Ayşe Daş tarafından Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından 25-27 Kasım 2021 tarihlerinde online olarak düzenlenen "Akademide Üç Kuşak" Sempozyumunda, "İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi 1022 Numarada Kayıtlı Bahtiyâr-nâme Nüshası" başlıklı bir bildiri sunulmuştur. Söz konusu bildiri henüz basılmamıştır. Çalışmamızda faydalanmamız amacıyla bildiri metnini göndermelerinden dolayı kendilerine teşekkür ederiz.

Çok yidüm hem bu zamânun ğuşşasın

Seyr iderken nüshada buldum bunı
Ma'nisiyle 'âşık eyledüm beni

Diledüm kim bunı nazm idüp düzem
Ger gücüm yiterse altunlar ezem

Bir zamân kendüzüme renc eyledüm
Âhîret azuğıçun genc eyledüm

İşbu fikr-ile ben oturmuş-ıdum
Gönlüme endişe getürmüş-idüm

Nâ-gehân gördüm ki bir yârı tamâm
Kıpudan girdi başa virdi selâm

Kendü luţfindan çok ikrâm eyledi
Geçdi bülbül gibi başa söyledi

Eydür iy yâr bir kitâb eyleseñe
Söylemek vaktuñ-durur söyleseñe (b. 117-126)

2.4. Yazıldığı Dönem

XVII. asır Azerbaycan sahası şairlerinden Fedâî'nin Bahtiyar-nâme adlı eseri üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlayan Hava Çiçekel, çalışmasının giriş kısmında Türk edebiyatındaki Bahtiyâr-nâmeler hakkında bilgi verirken yazma nüshanın 85^a numaralı sayfasındaki tarih kaydından hareketle mesnevinin h. 1098/ m. 1686-1687 tarihinde yazılmış olabileceğini ifade eder (Çelikel, 2019: 20). Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde, yazma nüshanın 85^a numaralı sayfasındaki metnin aruzun mefâ'ilün/ mefâ'ilün/ fe'ülün kalıbıyla yazıldığı görülür. Bahtiyâr-nâme ise aruzun fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Yazma nüshanın 84^b numaralı sayfasında yer alan Hâtimetü'l-kitâb başlığının altındaki beş beyit de esas metinle aynı vezindedir. Bu bölümün devamı olarak kabul edilen 85^a numaralı sayfadaki metinde ise vezin değişmektedir. İncelemelerimiz sırasında yazma nüshanın 85^a numaralı sayfasındaki bölümün Tokatlı İshak Efendi'nin Nazmu'l-le'âli mesnevisinin hatimesine ait olduğunu tespit ettik (Özfirat, 2015: 374-375). Bu nedenle, yazma nüshanın son kısmının eksik olduğunu söylememiz mümkündür.

2.5. Dil ve İmla Özellikleri

Bahtiyâr-nâme'nin yazma nüshasında, eserin yazıldığı yıl ya da dönemi belirleyebilmemizi sağlayacak doğrudan bir ifade kayıtlı olmamakla beraber eserin dil ve imla özellikleri bu konuda bizlere yardımcı olmaktadır. Bahtiyâr-nâme'de tespit ettiğimiz bazı kelimeler, Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra kullanımdan düşmüştür. Bu dil öğelerini şu şekilde örneklendirebiliriz:

anda: o zaman, o anda, orada
'Adl-i mîzânın şırât-ı müstaķîm
'Arz olısar *anda* uçmağ u cahîm (b. 45)

aşşı: yarar, fayda
Bu başa sermâye vü *aşşı* yiter
Bunuñ-ıla kamu eksüğü biter (b. 603)

aşşılı: yararlı, faydalı
Gördi deñizde sefer *aşşılıdur*
Kaşd idübeni [deñize] ol girür (b. 497)

berkit-: sağlamaştırmak, pekiştirmek

Pâdişâh idindiler anı i yâr
And içüp *berkitdiler* kavlı u qarâr (b. 1114)

bilü: bilgi

Giceye degin yörürdi *bilüsüz*
Buldı bir dükkân bucağını ısuz (b. 1631)

biti: mektup, name

Yazdı şol dem *biti* düzdi ilçiler
Kayşer-i Rûm'a viribidi haber (b. 1759)

buğur: bu kez, bu defa

Geçdi oğlanlık *buğur* olduñ yigit
Ol Haq emrinde ne kılduñ bir eyit (b. 960)

dir-: toplamak, bir araya getirmek, biriktirmek

Çevre köylerden halâyık *direvüz*
Varavuz anı bulup öldürevüz (b. 1003)

döy-: tahammül etmek, dayanmak

İlla bu kız *döymedi* hiç hasrete
Çâre isterdi kim ire vuşlata (b. 1823)

esrük: sarhoş, kendinden geçmiş

Bir kişi *esrük* geçerdı nâ-gehân
Gördi bir 'avrat oturur dilsitân (b. 1069)

eyt-: demek, söylemek

Eytdi şâhuñ 'aql u 'ilmin bildüm uş
Pâdişâhuñ ulu[lı]ğın bildüm uş (b. 1334)

gökçek: güzel, şirin, latif

Hüsni *gökçek* şâliha hem hûyı hûş
Sever-idi cân-ıla gevher-fürüş (b. 695)

göyin-: yanmak, içi yanmak

Didi Rûzbih kışşasın bir bir aña
Çün işitdi özi *göyindi* aña (b. 805)

ır-: uzaklaştırmak, ayırmak

Kişiye Tañrı yarından *irmasun*
Sevdüğinden kimseyi ayırmasun (b. 1818)

igen: çok, pek çok, gayet, oldukça

Bizi bir arslan *igen* üşendürür
Her sa'atda bize şu boşandurur (b. 1000)

irte: yarın, sonra, sabah

Mâl gelür *irte* gice girü çıkar
İlla sevgü müşk gibi hûş koçar (b. 1323)

is: sahip, malik

Kendü hâlin kimseye bildürmedi
Zîra hîle *issi* kâdir kurd idi (b. 270)

issi: sıcak, hararet

Bu yigirmi yidi yıl 'ömri sürüp

Dünyede ıssı vü şovuklar görüp (b. 961)

iv-: acele etmek, çabuk davranmak
İvme ivmek belki şeytân işidür
Hem tedennî belki Rahmân işidür (b. 258)

kaçan: ne zaman, her ne vakit
Şehden utandı ki oğlumdur diye
Ana oğlu hicrine kaçan döye (b. 1898)

kağı: kızmak, öfkelenmek, azarlamak
Durdı geldi didi şâha bu sözi
Kağıdı şeh kan-ıla tol[dı gözi] (b. 2071)

kaında: nerede
Kaında kim bir ün gele kulağına
Oğlını şanur bakar şol sağına (b. 326)

kanı: nerede, hani
Kanı ol devrân ki tâli' yar-ıdı
Yâr-ıla zevk eyler-idüm dün ü gün (b. 593)

kanğı: hangi
Didi kanğı şehre kim oğraya yol
İstegil kardaşcuğunu iy oğul (b. 852)

katı: sert, şiddetli, pek çok, çok fazla
Anlara didi Bu Şâbir iy kavum
Şabr-ıla uş katı demür oldı mum (b. 1016)

kendü: kendi
Bir zamân kendüzüme renc eyledüm
Âhiret azuğıçun genc eyledüm (b. 122)

key: çok, pek çok, pek, iyi
Hem hikâyet hem öğüdüdür key arı
Çok naşihat duta bunda 'ışk eri (b. 143)

key katı: daha fazla, pek çok
Key katı hûş dutdı anı şehriyâr
Bayağıdan dahı biñ kıldı timâr (b. 845)

kığır-: çağırmaq, davet etmek
Katına kığırdı didi gel i yâr
Katumuzdan gitme ayruğ zinhâr (b. 867)

kimsene: kimse, kim ise
Kimsene irmez anuñ hikmetine
Çok şükür gerek velî ni'metine (b. 372)

nite: nasıl
Çünkü ol gavvâş işitdi hâlımı
Kim nite almışlar andan mâlımı (b. 621)

ög: akıl, zekâ, us
Geldi girü yolına ol şâdumân
Ögine düşdi ol altun nâ-gehân (b. 762)

öjdin: önce, ilk önce, önceden, daha evvel
Eydür *öjdin* bir erüm vardı benüm
Ol erümden var-ıdı bir oğlanum (b. 1955)

örü tur-: ayağa kalkmak, dikilmek
Sürdi zulmet leşkerin çün geldi nûr
Uyğudan olmuşlar-ıdı *örü tur* (b. 1696)

tapu: büyüklerin huzuru, yan, ön
Bu söz içinde didi iy şehriyâr
Tapusunda atamuğ bir kulu var (b. 1828)

toyla-: ziyafet vermek, şenlendirmek
Niçesinde aña yir eylediler
Hûş dutup dün gün anı *toyladılar* (b. 1672)

tur-: ayağa kalkmak, dik durmak, kalkmak
Evine girdi kıza eydür ki *tur*
Bu senüñ-içün kôpan gavgayı gör (b. 301)

tuş: rast, delil
Ol za'ife sen işit kim ne gelür
Nâ-gehân beg gözi aña *tuş* olur (b. 642)

uc: sebep
İşbu resme bu kâlursa bir zamân
Bunuğ *ucından* bize dege ziyân (b. 1265)

üküş: çok, pek çok, fazla, bol
Çünkü geçdi bunuğ üzre çok zamân
Gün *üküşdür* oğlan oldu nev-cüvân (b. 358)

yap-: kapatmak, duvar için örmek
Gice oldu kâpuları *yapdılar*
Her biri yirlü yirinde yatdılar (b. 427)

yarağ: hazırlık
Şâh kığırduğın dağı hem bildi ol
Yola girmeklige *yarağ* kıldı ol (b. 921)

yarağla-: hazırlamak
Çün düğün geçdi *yarağladı* kızın
Mâl u hâdim kız kâravaş çehizin (b. 1339)

yarımdası: ertesi gün bir sonraki gün
Çün *yarımdası* güneş bi-nerdübân
Dutdı a'lâ yolını oldu revân (b. 1180)

yatlu: kötü, fena
Ol hâatundan ben yavuz iş görmedüm
Hiç anuğ *yatlu* işine irmedüm (b. 2227)

yavlağ: çok, pek, görkemli, mükemmel
Ni'meti vü mâlı *yavlağ* çoğ-ıdı
İlla oğlı vü kıızı hiç yoğ-ıdı (b. 2276)

yavu: yitik, kaybolmuş, sahihsiz

Kaygı okına siper olmuş-ıdı

Ol bilürdi ne *yavu* kılmış-ıdı (b. 1817)

yil-: koşmak, telaş ve acele ile yürümek, seğırtmek, daha hızlı koşmak

Ol feriştehler kim emrinde *yiler*

Her birisi bir işe yitmiş bular (b. 7)

Bahtiyâr-nâme’de, Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra kullanımdan düşen yapı bilgisi öğeleri de vardır. Bu öğeleri şu şekilde örneklendirebiliriz:

-durur: Bildirme 3. teklik şahıs eki

Ol nübüvvet tahtınun tâcı-*durur*

“**Ķâbe kavseyn**” anuñ mi’râcı-*durur* (b. 52)

-ğil/ -gil: Emir teklik 2. şahıs eki

İmdi key añağıl iy şâh-ı cihân

Ma’lum olsun tapuña bu dâsitân (b. 2358)

Didi hâmûş olma bugün söylegil

Aduñı ‘âlemde peydâ eylegil (b. 134)

-isar/ -iser: Gelecek zaman eki

Kim girü saña hemân ol geliser

Ne virürse kişi anı alısar (b. 1685)

-madın/ -medin: Zarf-fiil eki

Tañrı’dan korkmadın iş bitürdünüz

Bir günâhsuz âdemi yitirdünüz (b. 1405)

-rek/ -rağ: Mukayese eki

Yegrek oldur bir arada oturam

Göñlümi küllî seferden götürem (b. 503)

-uban/ -üben: Zarf-fiil eki

Didi Tîzhûş aña şabr itmek gerek

Vaqtı birle çıkuban gitmek gerek (b. 1610)

Oğrılar ol dün irüben geldiler

Ol bazirgânun şavârın aldılar (b. 1633)

-ubanı/ -übeni: Zarf-fiil eki

Bahtiyâr doğubanı büyüdüğün

Esriyüp tahta çıkup uyuduğün (b. 155)

Devleti gidübeni oñmaduğün

Ķanca vardıysa işi oñmaduğün (b. 158)

-up: Öğrenilen geçmiş zaman görevindeki zarf-fiil eki

Kim senün hicrün anı kıldı cünûn

Ķasretününden buñalupdur hem-çü nûn (b. 218)

-vuz/ -vüz: İstek ve şart çekiminde 1. çokluk şahıs eki

Bize dañı bildüresiz bilevüz

Sevinüben ol işe şâd olavuz (b. 1506)

Yazma nüshada, Türkiye Türkçesinin ses ve yapı bilgisi açısından bütünüyle şekillendiği XVII. asrın ünlü uyumlarıyla ilgili örnekler de vardır. Bu kullanımları şu şekilde örneklendirebiliriz:

-alım: Çokluk 1. şahıs emir eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde, ikinci ünlüsü daima yuvarlak olan bu ekin metnimizde ünlü uyumuna girmiş şekilde yazıldığı görülür.

Şimdi zevka meşgul *olalım* hele
Degme vaktin işbu dem girmez ele (b. 339)

-dır: Fiilden fiil yapma (ettirgenlik) eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde, yuvarlak ünlülü olan bu ekin de yazma nüshada ünlü uyumuna girerek düz şekliyle yazıldığı örnekler vardır.

Eydür iy şâh şol harâm-zâde oğlanı [x]
Öldürüp bugün sevindirgil beni (b. 1562)

/ı/-i/: Yardımcı ünlüler

Eski Anadolu Türkçesi devresinde, yuvarlak olarak karşımıza çıkan yardımcı ünlülerin Bahtiyâr-nâme nüshasında bazen uyuma tâbi olmuş bir şekilde yazıldıkları görülür.

‘Avrat eydür iy h̄‘ace fermân senüñ
Hüküm iderseñ cânıma kurbân senüñ (b. 840)

-li: İsimden isim yapma eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde, yuvarlak olarak karşımıza çıkan bu ek, Bahtiyâr-nâme nüshasında bazı örneklerde düz ünlülü olarak yazılmıştır.

Gördiler yatur bir ay yüz*li* perî
Bağlamışlar kolına bir gevheri (b. 349)

-mız, -miz: Çokluk 1. şahıs iyelik eki

Bu ek, üzerinde çalıştığımız Bahtiyâr-nâme nüshasında, bazı örneklerde düz ünlülü olarak yazılmıştır.

Bu biri hâcetleri kılan revâ
Virdi girü dertlerimize devâ (b. 930)

-dık: Fiilden fiil yapma eki

Eski Anadolu Türkçesi devresinde, yuvarlak ünlülü olarak karşımıza çıkan bu ekin incelediğimiz Bahtiyâr-nâme nüshasında bazen ünlü uyumuna tâbi olmuş bir hâlde yazıldığı görülür.

‘Âkıbet girü cezâsın buldı ol
İtdigin bulur kişi sen eyü ol (b. 180)

Eserde, birtakım dil öğelerinin eski Türkçe devresindeki hâlleriyle kullanıldığı görülür. Bu kullanımları şu şekilde örneklendirebiliriz:

uş: şimdi, işte

Şâh-ı ‘âşık dâsitânidur ‘ayân
İdiserven *uş* saña bir bir beyân (b. 144)

bular: bunlar

Kim *bularuñ* ‘aklı eksük fi‘li bol
Bağlayımaz bunlara kimsene yol (b. 176)

olar: onlar

‘Aklun irdükçe bulardan kıl hâzer
Gâfil olma sen *olardan* hiç ‘Ömer (b. 177)

Bununla beraber eklerin imlasında olduğu gibi kelime kök ve gövdelerinde de ikili kullanımlara rastlamak mümkündür. Örneğin metinde, “işit-” kelimesinin “işid-” şeklinde yazıldığı görülür.

Nicedür işit bu evvel dâsitân
Vir şalavât şâd kıl fahr-ı cihân (b. 191)

Yatdı anda işid ahvâlin anuñ
Hücreliydi üsti bir bâzirganuñ (b. 1632)

Eski Anadolu Türkçesi devresine ait metinlerde pek çok örneği bulunan eksiz yükleme hâli, Bahtiyâr-nâme’de de kullanılır.

İkisin çıkardı koydı ağzına
Yolda oldı bunlaruñ-ıla bile (b. 581)

En eski devirlerden itibaren imlası kalıplaşmış olup matbu harflerin kullanılmaya başlamasından sonra da bu kalıplaşmış hâliyle yazılmaya devam eden “gice” kelimesinin metinde “gece” olarak yazılması dikkat çeker.

Bir bölük ‘ayyârı gör kim n’eyledi
Bir gece ol zâlimi katl eyledi (b. 1022)

Yazma nüshanın tahrif olmasından dolayı okunamayan kısımlar da vardır. Bunların bir kısmı tamir edilebilmektedir.

Ay u güneş yidi yılduz nüh felek
Hikmete *fermân-[durur]* hûr u melek (b. 6)

Eski Anadolu Türkçesi devresinden sonra kullanımdan düşen dil öğelerinin kullanılmasından hareketle mesnevinin XV. asırda telif edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bununla beraber elimizdeki yazma nüshanın ise XVII. asırda ya da daha sonraki dönemlerde istinsah edildiğini söyleyebiliriz.

2.6. Şekil Özellikleri

Çalışmamıza konu olan Bahtiyâr-nâme, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Mesnevi, aynı vezinde her beyti kendi arasında bağımsız olarak kafiyeli olan bir nazım şeklidir. Uzun ve iç içe geçmiş konuların anlatılması için müsait bir nazım şekli olan mesnevinin kendi içerisinde küçük bölümlerden oluştuğu görülür (Kartal, 2014: 79-81). Ayrıca eser, aruzun fâ’ilâtün/ fâ’ilâtün/ fâ’ilün kalıbıyla yazılmıştır. Bu kalıp, Türk edebiyatında sıklıkla kullanılan mesnevi kalıpları arasında yer alır.

2.7. Beyit Sayısı ve Bölümleri

Bahtiyâr-nâme’nin İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi’nde bulunan yazma nüshası 2429 beyittir. Eserin içerisinde, mesneviyle aynı vezinde yazılmış on gazel de bulunur. Bahtiyâr-nâme’de, eksik bölümler olmakla beraber genel mesnevi planına uyulduğu görülür. Eser, bağımsız bir besmeleyle başlar. Ardından giriş bölümü gelir. Tevhid, münacat ve na’t özellikleri gösteren dört alt bölümü “Hasb-i hâl-i hûd” ve “Sebeb-i te’lif-i kitâb” kısımları takip eder. Daha sonra kitabın bölümlerini özetleyen bir fihrist yer alır. Bu fihristin arkasından “El-bâbü’l-evvel” ve “Âgâz-ı dâsitân” başlıklarıyla asıl konunun anlatıldığı bölüme geçilir. Bu bölümde, çerçeve anlatıyı oluşturan hikâyelerde, şairin kendi mahlasıyla söylediği gazellerde ve gecenin vasıflarının anlatıldığı kısımlarda müstakil alt başlıklara yer verilir. Kitabın bitiş bölümü, “Hâtimetü’l-kitâb” başlığını taşır.

Eserin bölümlerini, beyit sayılarıyla birlikte şöyle gösterebiliriz:

Tablo 1. Eserin Bölümleri ve Beyit Sayıları

Giriş	Tevhid	1.-27. beyitler
	Münacât	28.-56. beyitler
	Na’t-ı çehâr-yâr	57.-74. beyitler
	Na’t-ı âlü’n-nebî	75.-79. beyitler
	Hasb-i hâl-i hûd	80.-101. beyitler
	Sebeb-i te’lif-i kitâb	102.-153. beyitler
	Fihrist	154.-183. beyitler
Asıl Konunun Anlatıldığı Bölüm		184.-2424. beyitler
Bitiş		2425.-2429. beyitler

3. SONUÇ

Ömer, tezkirelerde hakkında bilgi bulunmayan bir şairdir. Onu, klâsik Türk edebiyatı tarihine kazandırmak eseri üzerinde yapılacak ayrıntılı incelemelerle mümkündür. Eseri Bahtiyâr-nâme ilmî usullerle günümüz harflerine aktarılmamış ve üzerinde edebî inceleme yapılmamıştır. Eserin ilmî usullerle günümüz harflerine aktarılması ve edebî incelemeyle yayımlanması, aynı zamanda klâsik Türk edebiyatındaki manzum Bahtiyâr-nâmeler ile ilgili daha sonra yapılacak araştırmalara katkı sağlayacaktır. Eser, tespitlerimize göre XV. asırda telif edilmiştir. Ancak imla özelliklerinden hareketle elimizdeki yazma nüshanın XVII. asır ya da daha sonraki bir dönemde istinsah edildiği tahmin edilebilir. Eser, dil ve imla özellikleriyle Eski Anadolu Türkçesi devresine ait araştırmalara olduğu kadar Türkçe'nin sonraki dönemlerine ait dil araştırmalarına da katkı sağlayabilir. Şekil özellikleri itibariyle mesnevi nazım şekliyle ilgili kabullere de katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

Ateş, Ahmet, (1948), *Sindbad-nâme*, İstanbul, MEB Basımevi.

Çelebioğlu, Amil, (1999), *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy'a Kadar)*, İstanbul, Kitabevi.

Çelikel, Hava, (2019), *Fedâî'nin "Bahtiyâr-nâme" Eserinin Dil-Üslup Açısından İncelenmesi*, Kars, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Daş, Ayşe, (2021), İstanbul Arkeoloji Kütüphanesi 1022 Numarada Kayıtlı Bahtiyâr-nâme Nüshası, *Akademide Üç Kuşak Sempozyumu*, Kütahya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 25-27 Kasım 2021 (Yayımlanmamış Bildiri).

Deny, Jean, (1934), "Bahtiyâr-nâme", *The Encyclopedia of Islam*, C. 4, Leiden, s. 284.

Kartal, Ahmet, (2014), *Doğu'nun Uzun Hikâyesi: Türk Edebiyatında Mesnevi*, 2. bs., İstanbul, Doğu Kütüphanesi.

Kavruk, Hasan, (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul, MEB Basımevi.

Köprülü, Fuad, (1970), "Bahtiyâr-nâme", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, MEB Basımevi, s. 241-242.

Kutluk, İbrahim, (1949), "Sindbad-nâme", *İÜTDED*, C. 3, S. 3-4, s. 351-367.

Özfirat, Bayram, (2015), "Tokatlı İshâk Efendi ve Nazmu'l-le'âlî Mesnevisi", *Divan Edebiyatı Vakfı Dergisi*, S.15, s. 315-376.

Sevinçli, Veysi, (1992), *Bahtiyâr-nâme (Metin-İndeks)*, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Thury, Josef, (1331), "Türk Dili Yadigarları", *Milli Tetebbular Mecmuası*, Çev: Ragıp Hulusi, C. 2, S. 4, s. 82-133.

Tokmak, Naci, A., (1991), "Bahtiyâr-nâme", *DİA*, C. 4, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, s. 524-525.